

Eesti Komitee Koolitoimkonna tegevus koosolekute protokollide (1945–1949) põhjal

AINO KITS

Eesti Komitee Koolitoimkond 1948.

Istuvad vasakult: P. Raska, G. Suits, H. Mark (esimees) H. Eller, Joh. Aavik;
seisavad: J. O. Luuri, E. Saare, H. Rajamaa, H. Jänes ja H. Summer.

Foto kogumikust Tammine Rahvas. I. Uppsala, 1952

Pärast Teise maailmasõja lõppu kujunes kaks eestlust, kodu- ja välismaine. Eestisse jäänud inimesed püüdsid oma isiklikku vabadust ning rahvuslikku ja kultuurilist omapära nii palju kui võimalik ka võõra valitsuse all säilitada. Teine eestlus kujunes aga välismaal, kus selle kandjaks olid küll vabad, aga ilma oma riigita eestlased. See oli nagu vaimne riik teiste riikide sees. Selle eestluse kandjaks sõjajärgseil aastail olid eesti põgenikud, peamiselt Rootsis ja Saksamaal.

Eesti põgenike arvuks Rootsis võis olla 26 000–27 000, nende paigutamiseks loodi 1944. aasta sügisel 175 laagrit. Põgenikena oli saabunud Rootsi ka arvukalt kooliealisi lapsi ja õpetajaid: ca 2000 algkoolilast, 800 keskkooli- ja gümnaasiumiõpilast ning 400 algkooliõpetajat. Eestlastele on alati ja kõikjal, kuhu nad on välja rännanud või põgenenud, omanie hariduse ja oma kultuuri jätkamine. Eesti kooliküsimusi Rootsis hakkas korraldama Eesti Komitee.¹

Juba 1944. aasta oktoobris tegi Rudolf Penno, õpetaja, poliitik ja riigitegelane, Heinrich Markile ülesandeks alustada eesti koolide organiseerimistööga. Eesti Komitee esitas Rootsi Riigi Koolide Peavalitsusele andmeid õpilaste ja õpetajate kohta ning omapoolsed ettepanekud koolide avamiseks.

Koolitoimkonna valimine. Juhatuse koosolekul 24. jaanuaril 1945 teatas Rudolf Penno Rootsi valitsuse otsusest pagulaskoolide organiseerimise kohta. Õppekavade koostamiseks, õpperaamatute läbivaatamiseks ning muude koolikorraldusse puutuvate küsimuste ettevalmistamiseks otsustati Eesti Komitee juurde luua koolitoimkond. Koolitoimkonna esimeheks valiti Heinrich Mark, kes juhtis toimkonda 1956. aastani. Koolitoimkonna liikmed olid enamasti Eestiski tuntud haridustegelased: Johannes Aavik, Helmi Eller, Henno Jänes, Johannes Karheiding, Eerik Laid, Herman Rajamaa ja Prits Raska. Hiljem lisandusid neile Johannes Oskar Lauri, Hilda Lehola, Märt Raud, Erik Saare ja Gustav Suits. Pagulaste kooli- ja haridusala korraldustöö üleandmine Välismaalaste Komisjoni pädevusse Rootsi valitsuse otsusega ja koolitoimkonna asutamine Eesti Komitee juurde märgibki Eesti Komitee poolt kooliala korraldamiseks tehtud eel tööde lõpuleviimist. 1945. aasta veebruariga algab tegelik koolide organiseerimise periood. Mõned laagrikoolid olid alustanud tööd juba 1944. aastal. Välismaalaste Komisjoni juurde määrati ametisse pagulaskoolide korraldajaks Rootsi koolideinspektor dr Helge Haage. 2. veebruaril 1945 toimus Välismaalaste Komisjonis eesti koolide asutamise küsimuses nõupidamine, millest võtsid osa ka Eesti Komitee esimees Rudolf Penno ja koolitoimkonna juhataja Heinrich Mark. Sellel nõupidamisel otsustati organiseerida esmajoones laagrikoolid ja seejärel eesti koolid teistes keskustes, kus elab küllaldaselt arvul kooliealisi lapsi.

Eesti Komitee koolitoimkonna tegevusest on juttu koguteoses "Tammine rahvas" (1. ja 2. osa), samuti käsikirjalistes allikates. Ajaloallikana eriti väärtuslikud, autentsed ja teraviklikud on Helmi Elleri kirja pandud Eesti Komitee koosolekute protokollid, mille koopiad aastaist 1945–1964 on säilitamisel Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumis² Käsitlеме siin koolitoimkonna protokolle aastaist 1945–

1949. Kuna nimetatud allikat pole varem tutvustatud ja et eesti kooli arengulugu paguluses oli keeruline ja vastuoluline, esitame materjali küllaltki detailselt.

Koolitoimkonna esimene koosolek toimus 6. veebruaril 1945. aastal. Koosolekust võtsid osa koolitoimkonna liikmed Heinrich Mark, Henno Jänes ja Helmi Eller. Kohal olid veel Eesti Komitee esimees Rudolf Penno, saadik Heinrich Laretei ja Rootsi koolide ülemvalitsuse esindaja Helge Haage. Koosolekul arutati laagrikoolide asutamist. Ootamatult selgus, et Rootsi ametiasutuste põhiseisukohad erinevad Eesti Komitee soovidest. H. Haage teatas, et eesti pagulastel tuleb rootsi keel selgeks õppida, et eesti õpetajad võiksid varsti ka eesti koolides rootsikeelsele õppetööle üle minna. Selleks pidas Haage vajalikuks rootsi

¹ Eesti Komiteele oli alus pandud Stockholmis 26. märtsil 1944. Eesti Komitee koosseisu valiti esialgu 30 liiget: R. Penno, H. Perlitz, O. Tiedeman, H. Truuberg, A. Oras, A. Parts, L. Laurson, A. Kalm, K. Scheel, J. Rang, H. Ronimois, J. Ots, H. Tõnisson, H. Grönberg, G. Siimon, H. Pyss, G. Orav, G. Korjus, E. Kello, T. Neemre, J. Tammis, A. Treiman, I. Mikiver, A. Herodes, A. Horm, E. Arro, K. Nylin, H. Isaksson, H. Kaber, H. Parts. Juhatus oli 4-liikmeline: R. Penno, K. Nylin, J. Rang, A. Truuberg. Eesti Komitee asutamise järel seati Komitee ülesandeks võidelda Eesti riikliku iseseisvuse taastamise eest, selgitada Eesti probleeme ning kaitseda eestlaste huve. Järgmisel koosolekul 30. mail 1944 täiendati Eesti Komitee liikmeskonda 8 isikuga: A. Rei, H. Neuhaus, H. Laretei, G. Suits, E. Jakobson, A. Linkhorst, A. Tõnisson, H. Hansson. Vahepeal oli kolm liiget lahkunud (O. Tiedeman, A. Kalm, K. Nylin). Valiti uus 5-liikmeline juhatus: esimeheks taas R. Penno, liikmeteks G. Suits, H. Ronimois, A. Truuberg ja A. Linkhorst. Eesti Komitee asus organiseerima Rootsis asuvat pagulaskonda ja otsis vahendeid põgenike olukorra teadvustamiseks Rootsi avalikkusele ja nende heaolu parandamiseks. 1944. aasta augustis, septembris ja oktoobris saabuv põgenikevool pani Eesti Komiteele muutunud ja pakilised ülesanded. Toimusid aktsioonid eestlaste päästmiseks Soomes ja kodumaal ning Rootsis olevate pagulaste sotsiaalseks ja kultuuriliseks abistamiseks. Aastate jooksul toimub Eesti Komitee struktuuri- line väljakujunemine. Ka isikkoosseisus oli muudatusi.

² Originaal asub Eesti Komitee raamatukogus Stockholmis.

Koolipere Eriksdali kooli viival trepil 1948. a kevadel. Istuvad vasakult: õpetajad Udo Juuno, Leini Mälk, koolijuhataja Eduard Karma, Eriksdali kooli juhataja Karl Regfors, Juta Baugus-Juuno, Olev Olesk ja Marie Susi. Foto kogumikust: Stokholmi Eesti Algkool, Stockholm 1970

keele kursuste korraldamist ja märkis, et laagritesse saadetakse rootsi pedagoogid täiskasvanute koolitamiseks. Heinrich Laretei väljendas aga arvamust, et eesti keele õpetamisele tuleb pöörata suurt tähelepanu: "Meie ei taha, et meie lapsed unustaksid eesti keele." Kogunud poliitikuna arutles ta eestlaste tuleviku üle Rootsis. On võimalik, et peagi saadakse koju tagasi, kui see lootus ei peaks täituma, jäädakse vähemusrahvuseks ja siis palutakse rootsi võimudelt samu õigusi, mis oli rootsi vähemusrahvusel Eestis. Paluti ka eestikeelsete raamatute väljaandmist toetada. 1945. aasta aprillis asutati iseseisva sihtasutuseks Rootsi-Eesti Õpperaamatufond.

Koolitoimkonna liikmed juhtisid tähelepanu ka sellele, et ainult laagrikoolide asutamisega ei saa eesti kooli probleemi lahendada, kuna osa lapsi on juba laagritest lahkunud. Dr Haage arvas, et esimeses järjekorras tuleb

avada laagrikooli. Lõpuks otsustati, et dr Haage ja koolitoimkonna esimees H. Mark teevad ringsõidu laagrites, komplekteerivad klasse ja määravad õpetajaid ka kohapeal ametisse. Laagrikoolides pidi tööle hakkama 86 õpetajat. Pedagooge laagrikoolidele jätkus. Õpetaja määrati ametisse, kui oli vähemalt viis õpilast.

Koolitoimkonna järgmine koosolek toimus kuu aja pärast. Koosolekul viibis seekord üheksa liiget: Heinrich Mark, Rudolf Penno, Heinrich Laretei, Eerik Laid, Prits Raska, Henno Jänes, Johannes Aavik, Herman Rajamaa, Helmi Eller. H. Mark esitas ülevaate laagrikoolidest³. Töötas 33 laagrikooli 80 eesti ja 10 läti õpetajaga. Protokollis märgiti, et koolid haarasid peaaegu kõiki laagris elavaid õpilasi. Mõnes laagris oli koguni nelja õpilase jaoks õpetaja. Üksikud koolid olid juba lõpetanud tegevuse seoses laagrite likvideerimisega.

Tuli asuda korraldama väljaspool laagrit, eriti Stockholmis elavate laste koolitamist. H. Mark arvas, et tuleks pöörduda otseselt valitsuse poole pagulastesse sõbralikult suhtuvate rootslaste kaudu. H. Rajamaa märkis, et üle 1000 lapse võib jääda ilma koolihariduse-

³ Laagrikoolis kehtestati väheste muudatustega Rootsi seitsmeaastase algkooli koolitüübi A õppeja tunnikava, mis oli kehtiv koolidele, kus iga klass töötas õpetaja juhtimisel eraldi oma klassiruumis.

⁴ Sigtuna Gümnaasium töötas laagri-internaatkoolina Rootsi riigi ülalpidamisel.

ta. Otsustati avaldada kolmes ilmuvas eesti ajalehes üleskutse andmete saamiseks õpilaste kohta, kes koolis ei käi, õpivad rootsi koolides või on sealt lahkunud.

Sigtuna Gümnaasiumi asutamine. Olulisena tõusis päevakorrale gümnaasiumi küsimus. Rootsi Koolivalitsus oli nõus internaatkooli avamisega. Sajal 11. ja 12. klassi õpilasel oleks olnud võimalik lõpetada gümnaasium eesti õppekavade järgi ja saada ülikooli astumisel võrdsed õigused rootsi gümnaasiumi lõpetanutega. Raskusi oli aga internaadile ruumide leidmisega. Nii ei olnud võimalik rajada kooli Kalmarisse, kuhu seda esialgu kavatseti. Keskkooli direktori kandidaatideks olid Henno Jänes ja Mart Meusi. Direktori pidi valima Eesti Komitee juhatus, õpetajate komplekteerimisega tuli tegelda põhiliselt kooli direktoril. H. Jänesele tehti ülesandeks korraldada õpilastega seotud küsimusi. Gümnaasiumi teemat arutati ka kuu lõpul toimunud koolitoimkonna koosolekul, kus viibisid H. Mark, R. Penno, H. Jänes, P. Raska, H. Rajamaa, T. Künnapas, E. Laid, H. Eller, J. Karheiding ja H. Haage. Gümnaasiumi asukohaks oli saanud Sigtuna⁴. Soovijaid sinna oli 200, kohti aga 100. Seetõttu peeti õigeks avada vaid lõpuklass. Dr Haage rõhutas, et kooli võetakse eeskätt laagrites elavaid õpilasi, sõjas olnute puhul tuleb valida individuaalselt. E. Laid rõhutas, et "sõjas olnud olid parimad demokraadid". 3. aprillil toimunud koosolekul tehti teatavaks Sigtuna Gümnaasiumi õppejõudude koosseis: direktor Valter Laut, looduslooõpetaja Blandine Paaver, inglise ja saksa keele õpetaja Helga Vooremaa, matemaatikaõpetaja Elmar Mälson, eesti keele õpetaja Ksenia Kurgvel. Ladina keele ja ajaloo õpetajate kandidaatidega käisid veel läbirääkimised. Kool alustas tegevust 12. aprillil 1945.

1945. aasta 1. ja 13. juuli koolitoimkonna koosolekutel arutati Sigtuna Gümnaasiumi õppekavade ja õpilaste edasiõppimise probleeme. Õppetöö aluseks olid mõningate kõrvalekalduvistega rootsi õppekavad. Koolitoimkonna seisukoht oli, et abituriendid lõpetaksid kooli eesti kavade järgi, st ilma rootsi üliõpilaseksamiteta. H. Jänes selgitas, et eesti kavade järgi lõpetamine ei ole takistuseks sisseastumisel kõrgkoolidesse. Lepiti kokku, et Sigtuna Gümnaasium töötab nn kombineeri-

tud kavade järgi, kus on eesti ja rootsi õppekavade elemente. Õppetöös rõhutati vastavalt rootsi õppekavale rohkem spetsialiseerumist.

1945. aasta 15. augustist lõpetati Välismaalaste Komisjoni korraldusel laagrikoolide tegevus. Laagrikoolidel oli suur pedagoogiline tähtsus, üle 1000 lapse sai haridust eesti rahvuslikus koolis.

1945./46. õppeaastal arutati mitmel koosolekul algkoolidega seonduvaid probleeme. Näiteks valiti õpetajaid Stockholmi Eesti Algkoolile, mis on tegutsenud käesoleva ajani. Nimetatud kool alustas tegevust 19. märtsil 1945. aastal. Koolijuhataja ametikohal töötas Herman Rajamaa, Eesti Vabariigi tuntud haridustegelane, metoodik, keeleõpikute autor. 16. septembrist asus tema asemele Eduard Karma, õpetajateks kinnitati Olev Olesk, Linda Nerep, Leini Mälk, Udo Juuno. Eesti Komiteele kinnitamiseks esitati õpetajakandidaadid Lydia Olvet, Juta Baugus. Kinnitati ametisse kahe sügisel tööd alustanud kooli – Göteborgi ja Alingsås'i eesti algkoolide – õpetajad (esimese August Leht, teise Valdur Leinveer). Sel õppeaastal alustas tööd ka Ulriehamni Eesti

Landskrona Eesti Täienduskooli õpilased ja õpetaja Herman Rajamaa, 24. mai 1949. EPAM fotokogu, F 12609-1

Algkool. Nimetatud koolid töötasid erakoolidena. Peeti vajalikuks, et delegaadid G. Suits ja H. Rajamaa selgitaksid Koolide Peavalitsuse peadirektorile Holmdahlile, missuguseid samme tuleks astuda eesti erakoolide käimapane kuks. Otsustati saata ka märgukiri haridusministeeriumile, milles paluti edasitöötamise luba viiele eesti eraalgkoolile: Stockholmi, Göteborgi, Hälsingböri, Alingsåsi ja Ulricehamni Eesti Algkoolile. Samuti paluti luba erakoolide asutamiseks Uppsalasse, Norrköpingisse ja Malmösse. Õpetamine neis koolides toimuks samade kavade järgi ja samas ulatuses nagu rootsi koolides. Haridusminister teatas, et annab vastuse hiljem, seniks aga soovitas saata lapsed rootsi koolidesse. Õppeaasta lõpuks kahjuks vastust ei tulnud, kuid koolid töötasid sanktsioonideta. Alles 1946. aasta sügisel võttis Rootsi haridusminister vastu Eesti Komitee delegatsiooni ja lubas mitte teha takistusi eestikeelsete erakoolide ja täienduskoolide võrgu loomiseks, jättes aga koolide majandamise eestlaste eneste õlgadele.

Emakeelse õpetamise kava. Aktuaalne oli ka eestikeelse õpetuse probleem paikkondades, kus eestikeelseid koole ei olnud. H. Rajamaa koostas emakeelse õpetamise kava eesti õpilastele Rootsis. Kava oli järgmine. 1) neile eesti lastele, kes õpivad rootsi koolides sellistes kohtades, kus ei saa korraldada iseseisvaid eesti koole või eesti klassikomplekte rootsi koolide juures, tuleb korraldada emakeelset lisaõpetust; 2) rändõpetajate, õhtu- ja pühapäevakoolide (kursuste) ja õpilaste rühmade töökavasse võtta eesti keel, usuõpetus (koos kirikulauludega), eesti ajalugu, eesti maateadus ja laulmine koolitoimkonna määratud õppekava kohaselt.

1945./46. õppeaastast kujuneski välja uus koolitüüp – täienduskool⁵. Täienduskool oli eesti kool, kus toimus eesti noorte rahvuslik kasvatamine, eesti keele ja Eestit käsitlevate õppeainete õpetamine võrdlemisi piiratud ulatuses nendele õpilastele, kes käivad võõrkeel-

ses koolis. H. Rajamaa emakeelse õppetöö kavast lähtus ka üldisem tegevus eesti keele hoidmiseks. Tuli leida inimesi, kes oleksid nõus tegema eeltöid kohapeal leiduvate eesti õpilaste koondamiseks ja selgitama emakeelse õpetuse võimalusi ja ulatust. Asuti koostama keeleõpetuse nurka ajalehtedes. Keelenurga toimetamine ajalehes Eesti Teataja jäi H. Jänese ülesandeks. Ajalehtedele otsustati saata ka märgukiri, milles nõuti korrektsema eesti keele tarvitamist. Märgukirja teksti koostamine usaldati J. Aavikule.

1945./46. õppeaastal sai teoks Eesti Korrespondentsinstituudi avamine⁶. Nimetatud õppeasutusega seotud probleeme käsitleti mitmel koosolekul ning asuti põhimõtteliselt pooldavale seisukohale. Juba 30. juulil 1945 oli Gustav Puule tehtud ülesandeks välja töötada instituudi põhikiri ja majanduslik kalkulaatsioon. 1945. aasta 25. oktoobril oli Eesti Korrespondentsinstituudi küsimus taas päevakorras. Koolijuhataja kohustetäitja G. Puu esitas kooli käimapane ku võimaluste kava koos palvega, et Eesti Komitee vähemalt esialgu annaks koolile tasuta ruumid, kütte ja valgustuse ning leiaks kantseleiametniku. Pärast komitee juhatuse nõusolevat otsust tuli kooli asutamise kavatsus eesti ajalehtedes välja kuulutada. 5. novembri koosolekul teataski G. Puu, et Eesti Komitee juhatuse otsustanud Korrespondentsinstituudi avamise küsimuse jaatavalt. Ta tutvustas Korrespondentsinstituudi kodukorda. G. Suits informeeris koosolijaid, et Eesti Komitee on lubanud anda ruumid, kütte ja valgustuse sobival aegadel, aga mingisugust muud majanduslikku vastutust kooli ülalpidamiseks ta endale ei võta.

Esialgu alustati tööd reaalkooli kursusega, mis jagunes rootsi 4-klassilise reaalkooli vastavate klasside kursusteks. 1946. aasta jaanuaris kinnitati ametisse Korrespondentsinstituudi õppejõud: Max Saar – usuõpetus; Valter Tauli – eesti keel, Emmi Haliste – rootsi keel, Selma Envere – saksa keel, Paul Saagpakk – inglise keel, Elfriede Lender ja Jaan Kask – prantsuse keel, Magdalene Erenurm – ajalugu, Salme Zastrov – maateadus, loodusteadus, keemia, Eugen Kiimann – matemaatika, füüsika. Mais 1946 kinnitati õpetajateks ka Edvin Lagman (rootsi keel), Liisa Luksepp (loodus-

⁵ Täienduskooli oli viies kohas: Uppsalas, Norrköpingis, Boråses, Lundis ja Malmös.

⁶ Korrespondentsinstituut alustas esialgu tööd reaalkooli kursusega, mis jagunes rootsi reaalkooli 11., 2., 3. ja 4. klassi kursuseks. Kooli nimetati vahel ka korrespondentskeskkooliks.

teadus), Hanno Kompus ja Paul Tarvas tehnilise joonestamise alal.

Stockholmi Eesti Gümnaasium. Koolitoimkonna 1945. aasta 1. oktoobri koosoleku protokollist saame teada, et asutamisel oli Stockholmi Eesti Gümnaasium.⁷ H. Jänes märkis, et algkooli kahe viimase klassi 150 õpilast sooviksid omandada keskkharidust. Ta oli koostanud vastava märgukirja, mille ka koosolekul ette luges. Märgukirja üleandjaks sotsiaalministrile valiti delegatsioon koos seisus professor Gustav Suits, Henno Jänes, Eerik Laid. H. Jänes informeeris koosolijaid gümnaasiumi käimapaneke eeltöödest. Pakuti välja, et kool võiks töötada kolm korda nädalas algkooli ruumides ning õpilased peaksid maksma väikest tasu. Rootsi koolides õppivate lastega võiks töö toimuda sealsetes õppeasutustes. Õhtugümnaasiumi kursuse lõpetanud peaksid saama õiguse lõpetada gümnaasium eksamitega näiteks Sigtuna Gümnaasiumi juures. Õpetajatena hakkaksid töötama William Grossthal (matemaatika), Villiam Muld (füüsika), Lilli Väljaots (saksa keel), Hella Rajasaare (eesti keel), Helmi Eller (eesti keel), Henno Rajamaa jaanuarist 1946 (eesti keel), Aino Suits (rootsi keel). Õhtugümnaasiumi juhatajaks jäi esialgu keeleteadlane ja kogemustega kooli juht Henno Jänes. Kool alustas tööd 19. oktoobril 1945 1.–5. klassiga.

1945. aasta oktoobris arutati Sigtuna Eesti Gümnaasiumi õppekorraldust. Koolitoimkond otsustas, et Sigtuna Eesti Gümnaasium töötab üldjoontes eesti õppekorralduse alusel (klassi- ja koolikursuse lõpetamine, järeleksamid, küpsuseksamid jne) ja ka eesti õppekavade järgi, kusjuures rootsi gümnaasiumi õppekavasid arvestades. Sigtuna Eesti Gümnaasiumi õppenõukogu väljatöötatud õppekavade ja õppekorralduse aluste läbivaatamiseks ja kinnitamiseks otsustati valida neljaliikmeline komisjon, kuhu kuulusid kaks liiget toimkonnast ja kaks liiget Sigtuna Eesti Gümnaasiumist. Toimkond volitas liikmeteks H. Jänese ja H. Rajamaa. Komisjoni kokkukutsujaks jäi H. Jänes. Komisjonil oli õigus koopteerida õppekavade läbivaatamiseks asjatundjaid ka väljastpoolt. Õppekavad ja õppekorralduse alused kinnitas Eesti Koolitoimkond enne nende esitamist Rootsi Koolivalitsusele.

Kahjuks oli probleeme ka Sigtuna Gümnaasiumis. Õppetöö taseme kohta oli koolitoimkonnale saabunud kaebekirju, enamikus küll anonüümsed. Komisjon, kuhu kuulusid riigikohtunik Poom, dr Kleitsmann ja H. Mark, kogusid andmeid lastevanematelt ja arutasid olukorda gümnaasiumi rektoriga. Jõuti järeldustele, et õpilaste töökoormus on erakordselt suur, mille on põhjustanud nende äärmiselt vähene ettevalmistus, nõudmiste suurenemine ladina keele alal (võrreldes eesti õppekavadega), samuti rootsi keele juurdetulek ühe võõrkeelena. Töökoormust on viimase kuu jooksul püütud vähendada, lubades humanitaarharu õpilasi vabastada reaalinete, s.o kas füüsika, matemaatika, keemia või bioloogia õppimisest. Mõned õpetajad on suure töökoormuse tõttu vahel kaotanud enesevalitsemise. Koormuse vähendamise ja pedagoogilise taseme tõstmise probleeme on õppenõukogus korduvalt arutatud. Otsustati, et koolitoimkond jälgib olukorra arengut ja ei võta esialgu mõjuvamaid vahendeid kasutusele. Sigtuna Eesti Gümnaasiumi tööd on üldiselt hinnatud siiski tulemusrikkaks.

1946./47. õppeaasta materjalid näitavad, et eesti noortel oli võimalus omandada haridust erinevates koolitüüpides. Kahjuks ei kandnud vilja kõik Eesti Komitee püüdlused emakeelse hariduse laiendamiseks.

Leidub informatsiooni ka õpperaamatute kohta. 1946. aasta protokollist saame teada, et koolides lubatakse kasutada usuõpetuse õpikut, mille autoriks oli Jaan Gnadenteich. Kolme õpikut tuli koolitoimkonnale tutvustada. J. Aavik esitas oma seisukohad H. Rajamaa õpiku "Emakeele lugemik" ja H. Jänese kahe emakeeleõpiku kohta. H. Rajamaa ülesandeks jäi August Luur-Grünbergi usuõpetuse õpiku retsenseerimine.

1946./47. õppeaastal olid mitu korda arutusel täienduskoolidega seonduvad probleemid. Peeti soovitavaks, et eestlaste kohalikud organisatsioonid võtaksid täienduskoolide ülalpidamise kulud enda kanda. Kohtades, kus

⁷ Kool alustas tegevust 19. oktoobril 1945 nimetusega Eesti Õhtukursused. Õhtukursustest kujunes Stockholmi Eesti Gümnaasium. Kaks viimast klassi hakkasid töötama eesti kooli õppekavade kohaselt, nooremad klassid rootsi õppekavade järgi.

seda ei tehta,⁸ tuleks asutada kooli ülalpidamiseks Kooli Sõprade Selts. Järgmisel koolitoimkonna koosolekul 6. septembril 1946 arutati läbi ja võeti vastu H. Rajamaa Kooli Sõprade Seltsi normaalpõhikiri. Selle järgi oli seltsi eesmärgiks eesti rahvusest õpilastele emakeelse hariduse võimaldamine ja edendamine. Seltsi ülesandeks jäi 1) emakeelse kooli ja hariduse tähtsuse selgitamine, 2) eesti koolide asutamine ja ülalpidamine, 3) erikursuste ja õhtukoolide asutamine ja korraldamine eeskätt rootsi koolides õppivate, kaugõppes edasiõppivate või ametis käivate eesti õpilaste emakeelse üldõppe alal, 4) lastevanemate ja õpilaste nõustamine kutsevaliku ja hariduse küsimustes, 5) kehvemate eesti gümnaasiumiõpilaste majanduslik toetamine.

1946. aasta novembris oli üheks päevakorrapunktiks Stockholmi rootsikeelsetes algkoolides õppijatele eestikeelse õpetuse korraldamine. H. Rajamaa ettekandest selgub, et tollal sai emakeelset täiendõpet umbes 800 õpilast. Pühapäevadelt oli õpetus vähehaaval nihkunud nädalapäevadele. H. Rajamaa jäi täiendõpetuse tegelikuks korraldajaks. Hiljem otsustati saata üleskutse kõikidele eestlaste organisatsioonidele, et nad pidude sissetulekust määraksid teatud protsendi oma ringkonna koolide abistamiseks. Üleskutse koostaja ja laialisaatja oli samuti H. Rajamaa. Kinnitati ametisse Uppsala täienduskooli juhataja J. Karheiding. Midsommarkranseni täienduskooli õpetajaks määrati Ilmar Tork. Töötasu oli 2 krooni tunni eest. Töötasude maksmisi korraldasid lastevanemad.

Mitmekülgsel materjali leidub gümnaasiumide kohta. Stockholmi Eesti Õhtugümnaasiumis kinnitati ametisse 24 töötajat: rektor Henno Jänes, Helmi Eller, William Grossthal, Rudolf Kiviranna, Theodor Künnapas, Ruth Lindblom, Villiam Muld, Lydia Olvet, Mari Piile, Liidia Purre, Hella Rajasaare, Lilli Väljaots, Salme Zastrov, Emma Tõke, Irina Pallas, Eduard Tubin, Märta Dahlerus, Amalie Mitt, Tiiu Kadak, Karl Sule, arstid dr Paul Tees ja dr Maria Kleitsmann. Ametist vabastati Lilli Väl-

jaots. Koosolijad said H. Jäneselt teada, et õhtugümnaasiumi õppenõukogu on otsustanud vastu tulla viimase klassi õpilaste soovile ja lubada lõpetada gümnaasium nõutavate eksamite sooritamise eesti õppekavade järgi. Koolitoimkonna esindajateks määrati Johannes Aavik ja Harald Perlitz. Koolitoimkond otsustas paluda Rootsi Koolide Peavalitsust võtta Stockholmi Eesti Õhtugümnaasium oma inspeksiooni alla.

Sigtuna Eesti Gümnaasium tegutses viimast aastat, saates 1947. aastal ellu teise lennu. Eksamikomisjoni esindajateks määrati Henno Jänes ja Harald Perlitz.

Koolitoimkond palus Korrespondentsinstituti oma kodukord välja töötada ja kaaluda põhikirja muutmist. Vähendati Korrespondentsinstituudi ruumide üüri. Senine juhataja G. Puu oli esitanud lahkumisavalduse, mis võeti vastu 1947. aasta 26. juuni koosolekul. Ühtlasi avaldati talle tänu senise energilise ja viljaka tegevuse eest kooli rajamisel ja juhatamisel. Uueks juhatajakandidaadiks seati ühehäälselt H. Rajamaa ning esitati tema kandidatuur Eesti Komitee juhatalele kinnitamiseks. Koosolekul võeti teadmiseks, et Korrespondentsinstituudi põhikirja oli komitee juhatus kinnitanud.

Haridust oli võimalik omandada ka ekster-natuuri korras. 1947. aasta aprillis arutati eksternide eksamiprobleeme. H. Mark teatas rootslaste seisukoha, et rootsi tunnistusi saab välja anda ainult rootsi eksamikomisjon. Stockholmi Eesti Õhtugümnaasium ja eesti asutused (Eesti Komitee, Eesti Korrespondentsinstituit) võisid välja anda tunnistusi ainult eesti õppekavade kohaselt. H. Jänes pidi välja töötama lähemad ettepanekud probleemi lahendamiseks. Juunis 1947 oli taas päevakorras eksternide küsimus. H. Jänes informeeris koosolijaid jutuajamisest haridusnõunikuga. Rootsi Koolivalitsusel ja haridusnõunikul ei olnud midagi selle vastu, kui Eesti Komitee moodustaks erilise eksternide komisjoni, kes eksamineerib eesti õppekavade alusel ja annab välja vastavad tunnistused. Neil eestlastel, kes sooviksid üliõpilas- või reaaleksameid sooritada eksternidena rootsi komisjoni ees, on see võimalus olemas. Eksamid toimuksid sel juhul rootsi keeles ja rootsi õppekavade alusel.

⁸ Täienduskoolide ülalpidajaks oli eestlaskond. Rootsi asutused aitasid kaasa ainult mõnes kohas, andes tasuta kooliruumid.

Pöörati rohkem tähelepanu koolide inspekteerimise sisulisele küljele. H. Rajamaa esitas koolide inspekteerimise esialgse kava, pidades kõige otstarbekamaks teha seda kolmes osas: Põhja-, Kesk- ja Lõuna-Rootsis. Kavatseti igas piirkonnas korraldada õpetajate päev ettekannetega üksikute ainete käsitlemisest ja eesti keele tasemest.

Eesti õpetajatele, kes soovisid töötada rootsi koolides, peeti vajalikuks korraldada ümberõppe kursused.

1947./48. õppeaasta alguse koosolekul arutati täienduskoolide probleeme. Peeti vajalikuks, et koolitoimkonna esindajad H. Mark ja H. Rajamaa sõidaksid kohtadele (majandusküsimuste lahendamine, uute koolide rajamine jne). Samuti otsustati, et koolitoimkonna juhataja uuriks Stockholmi Eesti Algkooli õpetajatelt, kas nad oleksid nõus täienduskoolides õpetama kas oma kooli juures või ka eeslinnades. Peagi selgus, et Stockholmi Eesti Algkooli õpetajad sellega ei nõustunud, leiti vaid kaks õpetajat, kes olid alustanud tööd Midsommarkranseni täienduskoolis.

Üldkokkuvõttes töötas nimetatud õppeaastal 40 täienduskooli.⁹ Täiendõpetus keskkooliõpilastele viidi läbi Borasis, Stockholmis, Lundis, Hälsingboris, Norrköpingis, Uppsalas, Göteborgis ja Köpingis.

Korrespondentsinstituudis oli soovijail võimalik osa võtta mitmesugustest, sealhulgas praktilise suunitlusega kursustest¹⁰. Õpilaste arv aga näitas kahanemise tendentsi.

Stockholmi Eesti Gümnaasium töötas kuue klassikomplektiga.

Algkoole oli kaks: Stockholmi Eesti Algkool (7-klassiline) ja Hälsingbori Eesti Algkool (4-klassiline).

Õppetöö tasemes oli vajakajäämisi nooremate klasside osas. Koolideinspektor Rajamaa ei jäänud rahule emakeele lugemisoskusega. Ta märkis, et ümberrahvastamise hädaohu vältimiseks tuleks tarvitusele võtta mõningaid meetmeid: ametisse seada rändõpetajaid, avada juurde eesti koole, korraldada suvelaagreid.

Koolitoimkond tegi ettepaneku korraldada eeloleval suvel eesti haridustegelaste päevad. Valiti komisjon koosseisus H. Mark, O. Lauri, H. Rajamaa, kes tegi ettepaneku korraldada õpetajate päev 25. juunil. Nähti ette päeva re-

feraatide paljundamine ning saatmine eesti koolidele ja organisatsioonidele. Ühenduses õpetajate päevaga otsustati korraldada eesti kooliraamatute näitus. Magister J. Aaviku ettepanekul otsustati koolidele soovitada H. Jänesse õpikut "Eesti kirjanduse ülevaade".

Pedagoogilise kaadri osas oli muudatusi. Õhtugümnaasiumi õpetajateks kinnitati Leida Loo, Eugen Kiimann, Muusa Punnis, Erik Gudmundson, Laine Mets, William Grossthal (abijuhataja). Korrespondentsinstituudi õpetajaks kinnitati Eleonora Hünerson. Usuõpetuse õpetaja kohale esitati kinnitamiseks pastor Aleksander Täheväli. Artur Grönberg palus end vabastada Korrespondentsinstituudi kuratooriumi liikme kohalt. Uueks liikmeks otsustati paluda Theodor Künnapas. Senised liikmed esitati ka uuesti kinnitamiseks.

Haldus ja majandus. Mitmel koosolekul arutati koolide haldus- ja majandusküsimusi. Koolitoimkond ja Eesti Komitee olid esitanud märgukirja Rootsi valitsusele, et 1947./48. õppeaastal võtaks Rootsi valitsus enda kanda Stockholmi Eesti Algkooli, Õhtugümnaasiumi ja Korrespondentsinstituudi ülalpidamise kulud. 1948. aasta algul toimunud koosolekul selgus, et eesti koolide ülalpidamiskulude riigi kanda võtmine oli kaalumisel Tööturu Komisjonis. Loodeti, et Õhtugümnaasium ja Korrespondentsinstituut saavad toetust. Koolikorjanduse seni laekunud summadest oli toetust

⁹ Täienduskoolid olid järgmistes paikades: Alingsås, Borås, Eskilstuna, Falköping, Folkesta, Forserum, Furulund, Gävle, Göteborg, Habo, Halmstad, Hammarby, Harg, Hälsingborg, Högbo, Jonsered, Jönköping, Kristianstad, Kumla, Köping, Linköping, Lund, Lysekil, Malmö, Midsommarkransen, Mölnlycke, Norrköping, Nyköping, Olofström, Oskarshamn, Paskallavik, Skene, Smålandsstenar, Södertälje, Trelleborg, Ulricehamn, Uppsala, Västerås, Älvängen, Örebro.

¹⁰ Korrespondentsinstituudi juures töötasid järgmised kursused: reaalkooli kursus, ehitustehniline joonestamine, tehniline joonestamine masinaehituse alal, raamatupidamine, rootsi keele kursus, inglise keele kursus ja inglise keele erikursus, kursus kalkulaatoreile, täienduskursus eesti ja läti õpetajaile vikaarõpetaja õiguste saamiseks töötamiseks rootsi algkoolides, eesti ajaloo, eesti maa-teaduse ja eesti keele kursus eesti õpilastele, kes õpivad Rootsi koolides.

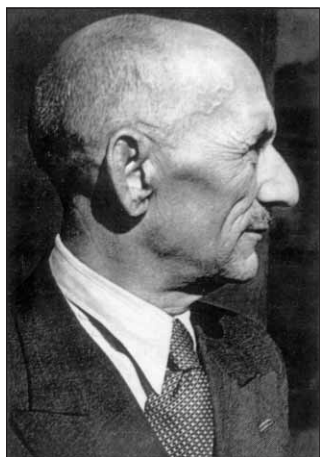
MÄRT RAUD

Foto P. Parikas 1950
EPAM fotokogu
F 21217-6

määratud Stockholmi Eesti Algkoolile. Koolidele teatati, et nad oma piirkonna koolikorjandusest saadud raha jätaksidki oma kooli toetuseks. Õhtugümnaasium esitas palve toetada kooli 10 000 krooniga, et oleks võimalik tõsta õpetajate tunnitasu, mis kindlustaks püsivama õpetajate koosseisu. Arvestades laekumissummasid, otsustati hiljem Eesti Komitee juhatuselt paluda õhtugümnaasiumile 2000 krooni toetust. Majandusküsimustest arutati Eesti Koolide Toetuskapitali summade kasutamist, mis oli koolitoimkonna otsustada. Otsused kinnitas Eesti Komitee juhatus. Toetuskapitali kanda otsustati võtta näiteks õhtugümnaasiumi eksamite korraldamise kulud.

Meeldivaks uudiseks oli 1948. aasta suvel H. Margi teade, et Stockholmi Eesti Algkooli õpilastele on Stockholmi linna poolt lubatud samad trammisõidu soodustused nagu Rootsi koolide õpilastele.

Kokkuvõttes tunnistati 1947./48. õppeaasta edukaks.

1948./49. õppeaastal pööras koolitoimkond küllaltki palju tähelepanu abinõudele, mis aitaksid kaasa eesti keele paremale omandamisele. Haridus- ja koolitegelaste kõrval kaasati sellesse töösse ka teiste erialade esindajaid. Peeti vajalikuks luua eesti koolide usaldusmeeste võrk, kes hoolitseksid selle eest, et eesti kodudes oleks eestikeelseid õpikuid ja noorsooraamatuid. Usaldusmeesteks mõeldi paluda kohalikke kirikunõukogu liikmeid, kusjuures juhtivaks jääks selle piirkonna võimalik koos oma abidega. Tarbe korral võiks sellesse üritusse kaasa tömmata ka teisi sobi-

vaid isikuid. Moodustati komisjon koolitoimkonna liikmetest, kuhu kuulusid H. Mark, M. Raud ja O. Lauri. Tutvuti tegevusjuhisega eesti koolide usaldusmeestele ja otsustati teha ettepanek järgmistele kirikuõpetajatele: praost Aleksander Täheväli, praost Jaan Gnadenteich, praost Arnold Elken, õpetajad Elmar Petersoo, Richard Koolmeister, Elmar Töldsepp ja paluti neil võtta enda peale koolitoimkonna esindaja ülesanded oma koguduse piirkonnas ning aidata kaasa usaldusmeeste leidmisel.

Arutati ka kasvatuspäevade korraldamist. Vastav komisjon oli koostanud rahvusliku kasvatuspäeva kava ja see korraldada koos Eesti Abi Noorsoo Keskusega Stockholmis 20. märtsil 1949. Ka Göteborgis ja Lundis oli kavas rahvusliku kasvatuspäeva korraldamine, mille koolitoimkond heaks kiitis. Kasvatuspäevade läbiviimisest Göteborgis esitas koosolekul ülevaate Märt Raud.

Tähelepanu keskmes oli eestikeelse kirjanduse väljaandmine. Noorsoo- ja õpperaamatute kirjastamiseks ja käsikirjade läbivaatamiseks moodustati koolitoimkonna juurde õpperaamatute komisjon (M. Raud, H. Rajamaa, J. Aavik, P. Puusepp, P. Raska, H. Eller) ja noorsooraamatute komisjon (J. Aavik, H. Jänes, K. Ristikivi, Olev Olesk ja Heino Jõe). Arutati kursuste korraldamist meremeestele. Korrespondentsinstituudi juurde kavatseti avada merekooli eelklass. Õppeained pidid olema matemaatika (aritmeetika, algebra, geomeetria), füüsika, inglise keel, maateadus, rootsi keel valitava ainenä.

J. Aavik informeeris koolitoimkonda eesti keele õpetamisest Rootsi koolides käivatele õpilastele. Märt Raud esitas ülevaate oma tööst Stockholmi eesti täienduskoolides ning iseloomustas koolitööd ka Göteborgi ja Boråsi täienduskoolides. Kesk- ja Lõuna-Rootsis asuvate koolide inspekteerimisest rääkis H. Mark.

Et tihendada sidemeid eri riikides elavate eesti laste vahel, hakati korraldama kirjahaletust. 1949. aasta veebruari koosolekul selguski, et oli saadetud ringkirjad kõigile Rootsis asuvatele eesti koolidele, samuti teistes riikides asuvate eestlaste keskustele õpilaste aadresside saamiseks.

Alg- ja täienduskoolide ala korraldamisest vabastati koolideinspektor H. Rajamaa ja uueks korraldajaks valiti koolide peainspek-

tor Märt Raud. Otsustati teha Eesti Komitee juhatusel ettepanek valida Märt Raud koolitoimkonna liikmeks. Professor Gustav Suits vabastati koolitoimkonna liikme kohalt omal soovil. Tema asemele valiti Maria Kleitsman. Õhtugümnaasiumi õppejõududeks kinnitati Rein Uhke (usuõpetus), Villiam Muld (füüsika), Elmar Õun (matemaatika), Hoide Rütman (võimlemine).

1948./49. õppeaastal olid tihti päevakorras majandusküsimused. 1948. aasta sügisel otsustati esitada Rootsi kuningale palve Stockholmis Eesti Gümnaasiumile 25 000 krooni toetuse määramiseks. Samuti otsustati teha Eesti komitee juhatusel ettepanek määrata Stockholmis Eesti Algkooli hoolekogule oktoobrikuus toetuseks 600 krooni.

17. detsembri 1948. aasta koosolekul esitas H. Mark aruande koolidele antud toetustest. Koolide toetuskapitali summadest on komitee juhatus välja maksnud Stockholmis Eesti Algkoolile 500 krooni õpetajatele novembrikuu palkade maksmiseks, Nyköpings Eesti Seltsile täienduskoolide ülalpidamiseks 150 krooni, Malmö täienduskoolile 125 krooni ja Alingsås täienduskoolile vaid 29 krooni. Kaks viimati mainitud summat on need koolid koolikorjanduse lehtedega kogunud. Otsustatakse teha ettepanek komitee juhatusel määrata toetuskapitalist toetust Nyköpings Eesti Seltsile, Malmö Koolisõprade Seltsile ja Stockholmis Eesti Gümnaasiumile.

Ülaltoodud andmed peegeldavad üht osa koolidele antud finantsabist.

Kõrgelt võib hinnata Stockholmis Eesti Algkooli ja Stockholmis Eesti Gümnaasiumi tööd. Seda illustreerib hästi H. Margi teade, et sügisestel eksamitel on kõik Stockholmis Eesti Algkooli lõpetajad pääsenud Rootsi keskkoolidesse edasi õppima. Stockholmis Eesti Gümnaasiumi kahe viimase lennu lõpetajad on loa saanud õppimist jätkata kõigis Rootsi ülikoolides.

*

Eesti Komitee Koolitoimkond on olnud väliseesti koolielu korraldamise keskne asutus.

Rootsi ametiasutustega suhtlemisel on koolitoimkonda arvestatud pagulaskonna autoriteetse esindusena. Diplomaatiliselt tasakaalukalt ja visalt toimides suudeti kavatsetud võimaluste piires ellu viia.

Eesti kooli väljakujunemist Rootsis soodustas meie vaimse eliidi koostöö ühiste eesmärkide nimel – et säiliks emakeel, eesti meel ja kultuur. Väliseesti koolile olid omaalgatus ja ühistegevus need põhijõud, mis hariduselu kujundasid. Eesti õpetajaskond oli hea kutsealase ettevalmistusega ja töötas missioonitundega. Eesti kool Rootsis ei eksisteerinud isoleeritult, vaid arvestati sealset koolisüsteemi ja olustikku. Integreerudes Rootsi ühiskonda, säilitati oma kultuuri omapära.

Paguluses oli võimalik edasi kanda Eesti Vabariigi kooli järjepidevust. Okupeeritud Eestis, kus töötati ohtude õhkkonnas ja surve all, oli see suuresti takistatud.

Tervikliku pildi loomine eesti koolist seisab veel ees.

T

Kasutatud kirjandus

1. Eesti Komitee Koolitoimkonna koosolekute protokollid. 1. Stockholm. Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum (EPAM) K 21150.
2. Eesti Komitee Koolitoimkond. Tegevuse aruanne 1947./48. õppeaasta kohta. EPAM, K 21147-2.
3. Eesti saatuseaastad 1945–1960. Stockholm, 1966.
4. H. Jänes. Stockholmis Eesti Gümnaasium (1945–1950). Sütevaikk. Stockholmis Eesti Gümnaasiumi väljaanne. 1950, lk 6–18.
5. B. Kangro. Eesti Rootsis. Ülevaade sõnas ja pildis. Lund, 1976.
6. B. Kangro. Eesti kirjakuulutaja eksilis. Lund, 1989.
7. I. Kopso. Herman Rajamaa (kuni 1927 Klein). Kooliuuenduslane 1922, nr 2, lk 28–31.
8. T. Künnapas. Ülevaade Kooli ja Noortetoimkonna tegevusest 1945–1970. Käsikiri. EPAM, K 16489.
9. H. Mark. Eesti kool Rootsis. Tammine rahvas. Koguteos. Uppsala, 1953, lk 35–70.
10. I. Paljak. Eesti kool Rootsis. Bülletään nr 39, lk 26–32. Stockholm, 1991.
11. V. Rajango, M. Meriste. Eesti koolid ja eesti keele õpe välismaal. Tallinn, 1995.
12. H. Rajamaa. Mälestuskilukesi Stockholmis Eesti Algkooli algusajast. Stockholmis Eesti Algkool. Koguteos. Stockholm, 1970, lk 13–29.
13. H. Rannap. Välis-Eesti koolidest. 1. Haridus. 1989, nr 11, lk 8–11.
14. H. Rannap. Välis-Eesti koolidest. 3. Haridus. 1990, nr 1, lk 10–13.
15. Sigtuna Eesti Gümnaasium. 1945–1947. Sigtuna, 1947.
16. Stockholmis Eesti Algkool. Stockholm, 1970.
17. Tammine rahvas. 2. Koguteos. Stockholm, 1965.